

ΦΕΡΕΝΙΚΗ ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, «ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΝΥΠΑΚΟΗ. ΜΙΑ ΗΘΙΚΟ-ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ» ΠΡΟΛΟΓΟΣ, ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΤΙΣΤΑΚΗΣ (ΠΑΠΑΖΗΣΗΣ 2025)

Ιωάννης Σαρμάς

επίτιμος Πρόεδρος του Ελεγκτικού Συνεδρίου,
τέως υπηρεσιακός πρωθυπουργός

Η πολιτική ανυπακοή δεν είναι ένας νομικός θεσμός, όπως το δικαίωμα αντίστασης ή η αντίρρηση συνείδησης. Είναι ένα φαινόμενο της πολιτικής ζωής. Το νομικό ενδιαφέρον που εμφανίζει είναι η υπαγωγή του σε ένα προδιαγεγραμμένο νομικό καθεστώς, το οποίο θα καθορίσει και την αντιμετώπισή του από την έννομη τάξη.

Η Φερενίκη Παναγοπούλου έχει δομήσει το βιβλίο της για την «Πολιτική ανυπακοή», ώστε να τιθασεύσει το φαινόμενο στις νομικές κατηγορίες με τις οποίες εμφανίζεται να είναι συγγενές.

Η μέθοδός της είναι αξιοσημείωτη. Στο πρώτο μέρος του βιβλίου, ξεδιπλώνει κάθε περίπτωση ιστορική ή σύγχρονη που θα μπορούσε ή που έχει ήδη χαρακτηριστεί ως «πολιτική ανυπακοή». Στο δεύτερο μέρος, συνθέτει την έννοια της «πολιτικής ανυπακοής» με βάση τα παραδείγματα που έχει δώσει στο πρώτο μέρος. Ενώ, στο τρίτο μέρος, έχοντας συγκροτημένη πλέον την έννοια της «πολιτικής ανυπακοής», επεξεργάζεται το συνταγματικό καθεστώς που θα μπορούσε να της επιφυλαχθεί, ώστε να μην είναι μια απλή ανυπακοή, κάτι παράνομο, αλλά κάτι συμβατό, υπό επιφυλάξεις βεβαίως, με την έννομη τάξη.

Η επικαιρότητα του θέματος είναι αναντίρρητη.

Στην περίοδο της πανδημίας απαγορεύτηκε ουσιαστικά στους πιστούς να προσέρχονται στους ναούς για τη Θεία Ευχαριστία, και στους πολίτες να διαμαρτύρονται συλλογικά μέσω διαδηλώσεων σε πλατείες και δρόμους. Όσοι δεν υπάκουσαν στους κανόνες εγκλεισμού για να αποφευχθεί η μετάδοση της νόσου ενήργησαν προσηλωμένοι σε μια πεποίθηση που θεωρούσαν θεμελιώδη για την κοινωνική τους ζωή και σε μια αντίληψη για την απαγόρευση ότι ήταν υπερβολική, αντίθετη στις θρησκευτικές ή στις πολιτικές τους ελευθερίες. Και η ανυπακοή τους δεν σήμαινε απόρριψη στο σύνολο της έννομης τάξης που παρήγαγε την υποχρέωση εγκλεισμού, αλλά αντίσταση σε μέτρα που, κατά την αντίληψή τους, δεν ήταν συμβατά με το αξιακό υπόβαθρο της κοινωνίας μας, όπως αυτό εκφράζεται στο Σύνταγμα της Χώρας.

Ένα υποθετικό παράδειγμα που δίνει η συγγραφέας είναι χαρακτηριστικό για να μας αποκαλύψει τι ακριβώς σημαίνει η πολιτική ανυπακοή στις σύγχρονες κοινωνίες.

Αναρωτιέται αν γυναίκες μη σεβόμενες το ειδικό καθεστώς του Αγίου Όρους θα μπορούσαν να οργανώσουν κίνημα πολιτικής ανυπακοής κατά της απαγόρευσης εισόδου γυναικών στη Χερσόνησο του Άθω. Οι οργανώτριες του κινήματος θα είχαν βεβαίως να επικαλεστούν την αρχή της ισότητας ανδρών και γυναικών και την απαγόρευση δυσμενούς διάκρισης με βάση τη διαφορά φύλου. Και φυσικά θα πρόβαλλαν τη θεμιτή τους επιθυμία να επισκεφτούν έναν χώρο εξαιρετικού φυσικού κάλους με μοναδικά μνημεία της πολιτισμικής κληρονομιάς όλης της ανθρωπότητας. Θα ήταν αδύναμο να αντιπαρατεθεί σε μια τέτοια επιχειρηματολογία μια ιερή παράδοση των Ορθόδοξων χριστιανών ότι η Χερσόνησος είναι εξ ολοκλήρου αφιερωμένη στην Παναγία; Πιθανόν ναι, αν περιορίζονταν μόνο σε θεολογική θεμελίωση. Όμως, στην ισότητα ανδρών και γυναικών, αντιπαραβάλλεται η θρησκευτική ελευθερία της Εκκλησίας ως θεσμού που εγείρει απαιτήσεις σεβασμού έναντι τρίτων. Και πράγματι, αν ορισμένες γυναίκες χωρίς θρησκευτικές δεσμεύσεις θεωρούσαν άδικο γι' αυτές το καθεστώς της απαγόρευσης, πάντως θα ήταν εξίσου άδικο για τους μοναχούς και για την Εκκλησία την ίδια στο σύνολό της και τους πιστούς της όλους, να βλέπουν να εισέρχονται στις ιερές μονές γυναίκες ενώ αυτό κατά πανάρχαιο ιερό κανόνα απαγορεύεται. Άλλο ζήτημα είναι βέβαια η επίσκεψη στις δασικές εκτάσεις της Χερσονήσου, όπου όμως και εκεί εγκαταβιούν μοναχοί.

Με άλλα λόγια η πολιτική ανυπακοή έχει ηθικό βάθος όταν ασκείται στο πλαίσιο μιας δημοκρατικής κοινωνίας που μπορεί να φανεί επιεικής στη διεκδικητική διαμαρτυρία. Ιδίως υπέρ όσων επικαλούνται αξίες της δημοκρατικής κοινωνίας που βρίσκουν να προσβάλλονται πρόδηλα από ρυθμίσεις της, όπως λχ. ο κανόνας *διαχωρισμένοι αλλά ίσοι* για τους Αφροαμερικανούς, ή από κυβερνητικές πολιτικές που επιβάλλουν υπερβολικές θυσίες, όπως λχ. η υποχρεωτική στράτευση νεαρών Αμερικανών για τον ατυχή πόλεμο στο Βιετνάμ.

Όταν όμως η ηθική αξία της ανυπακοής δεν είναι πρόδηλη, ιδίως όταν με την ανυπακοή πλήττονται καίρια δικαιώματα τρίτων, η διεκδικητική διαμαρτυρία αποβάλλει τη νομιμοποίηση που θα μπορούσε να της παράσχει η στήριξή της σε θεμελιακές αρχές της συνταγματικής τάξης και αποκαλύπτεται ωμά ως παράνομη, αδικαιολόγητη συμπεριφορά.

Τα επιθετικά οικολογικά κινήματα, η στήριξη στην είσοδο στη χώρα αλλοδαπών χωρίς να δικαιούνται άσυλο, η ευθανασία πέραν του επιτρεπομένου καθεστώτος της, ακόμη και τα συνθήματα αναρχικών με σπρέι στους τοίχους αποτελούν σύγχρονες μορφές πολιτικής ανυπακοής από άτομα και ομάδες που παίρνουν το ρίσκο μιας ποινικής καταδίκης τους προκειμένου να προβάλλουν στη δημοκρατική μας κοινωνία, ανεκτική εξ ορισμού της διαφορετικότητας, μιας νέα αντίληψης για το πώς οι αξίες της κοινωνίας αυτής θα έπρεπε να τυγχάνουν σεβασμού.

Το βιβλίο της Φερενίκης Παναγοπούλου μας καθοδηγεί συστηματικά και μεθοδικά στον κόσμο αυτού του φαινομένου, για να το συνειδητοποιήσουμε την πρακτική σημασία του, και μας παρέχει τα νοηματικά εργαλεία για να εκτιμήσουμε τα όρια του. Το κείμενό του είναι γλαφυρό, τα παραδείγματα άφθονα, οι διάφορες σχετικές με το φαινόμενο θεωρίες σύντομα αλλά κατανοητά παρουσιασμένες, οι θέσεις της συγγραφέως θεμελιωμένες στην πράξη κυρίως και με πειστικότητα. Πιστεύω ότι θα γίνει ένα κλασικό δοκίμιο για την πολιτική ανυπακοή. □